

Примечания: 1) без учета потребления в предприятиях общественного питания; 2) источник

Из таблицы 3 видно, что среди жителей области, имеющих доходы ниже величины прожиточного минимума, число которых в течение пяти лет сократилось с 8,4 до 2,5 % (в том числе в городской местности с 4,7 до 1,6 %, в сельской местности – с 12,8 до 3,8 %):

– потребление продуктов питания в 2019 году увеличилось по сравнению с 2015 г по 3 из 10 основным видам продовольствия (только по мясу и мясопродуктам, молочным продуктам, фруктам);

– потребление 9 из 10 важнейших продуктов питания (хлебопродукты, мясо и мясопродукты, молоко и молочные продукты, рыба и морепродукты, яйца, фрукты, овощи, картофель, сахар и сладости) в течение всего анализируемого периода не соответствовало физиологическим нормам;

– потребление только 1 из 10 важнейших продуктов питания (масла и жиры) в 2015-2018 гг. соответствовало физиологическим нормам, а в 2019 г. перестало соответствовать.

Таким образом, потребление продуктов питания жителями области с низким уровнем доходом не соответствует физиологическим нормативам. Они находятся в зоне отсутствия продовольственной безопасности.

В регионе, занимающем второе место в стране по поголовью крупного рогатого скота, в 2019 году было произведено 130 тыс. тонн мяса или 173 % от биологической потребности. Однако уровень самообеспеченности мясом существенно варьирует по территории области: население г. Усть-Каменогорск потребляет 89 % привозного мяса, отсутствует самообеспечение мясом городов Зырянск, Курчатов, Риддер, в то время как г. Семей большую часть потребности по мясу удовлетворяет за счет собственного производства.

Перечисленные города обладают собственными возможностями для увеличения производства мяса, молока и овощей, создания вокруг них продовольственных поясов.

Таким образом, анализ обеспеченности населения области продуктами питания в соответствии со стандартами потребления показывает, что область по основным видам продуктов питания самообеспечена; по картофелю, овощам и бахчевым культурам, молоку и молокопродуктам производство превышает объемы потребления более чем в два раза.

Список использованных источников

1. Аверкиева К. Продовольственная безопасность в России: конфликт политиков и производителей. Мировой опыт. //http://geoconflict.narod.ru /2011/ay/averkieva.html
2. Гаврилов В.А. К вопросу о продовольственной безопасности России.//Журнал: «Жизнь без опасностей. Здоровье. Профилактика. Долголетие» № 03-2012.

УДК 338.22.021.1

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫН СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ

Калиакпарова Аяжан Алтайқызы

ayazhan_73@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ «Экономика» мамандығының магистранты,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Кәсіпорындағы инновацияларды дамыту мен іске асырудың хронологиялық ерекшеліктерін бизнесті жүргізу жағдайында қалай және қандай өзгерістер болғанын, сондай-ақ жаңа ғылыми-техникалық шешімдерге негізделген өндірістік қатынастарды құру әдістеріне сыртқы ортаның өзгеруі қандай әсер еткенін ескере отырып қарастырған жөн.

Инновациялық жүйелерді қалыптастырудың айқындаушы факторы нарықтық күштердің ықпалымен ынталандырылатын кәсіпкерлік сектордың белсенділігі болып табылады, ал

корпорациялар құрған мемлекеттің қандай да бір қолдауынсыз ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар (әрі қарай – ҒЗТҚЖ) бөлімшелері олардың негізгі элементі болып табылады. Кәсіпорындарда инновациялық даму әдістерінің қалыптасуы инновациялық процестердің эволюциясымен тығыз байланысты. Олардың модельдерінің күрделілігіне сәйкес оларды басқару тәсілдері де өзгерді.

В.Миллер мен Л.Морис кәсіпорындағы ҒЗТҚЖ эволюциясында төрт кезеңді ажыратады [1]. Олар инновациялық процестерді жүзеге асыру тәсілдері мен тәсілдерінің күрделілігі бойынша топтастырылған (1-кесте).

Осылайша, инновациялық процестер мен оларды басқару әдістерінің динамикалық күрделену тенденциясы байқалады. ҒЗТҚЖ басқарудың төртінші буынында стратегия, маркетинг және ғылыми зерттеулерді біріктіру негізгі әдіс болып табылады.

Кесте 1 – Кәсіпорындағы инновациялық үдерістің қалыптасу эволюциясы

Кезең	ҒЗТҚЖ басқару буыны	Инновациялық үдерістерге қатысушылар	Қысқаша мәні
1900-1950жж.	Бірінші	Ғалымдар мен зерттеушілер	ҒЗТҚЖ-ны басқаруды, инновациялық жобаларды іріктеуді және орындауды ғалымдар жүзеге асырды
1950-1970 жж.	Екінші	Ғалымдар мен зерттеушілер Өндірісшілер	Кәсіпорын менеджментінің инновациялық қызметтің оның дамуы үшін маңыздылығын түсінуі. Енді компаниялар, ең алдымен, өз бизнесінің мақсаттарына қызмет ететін технологиялық жобаларға назар аударды
1970-1990 жж.	Үшінші	Ғалымдар мен зерттеушілер Өндірісшілер Маркетологтар	Өнеркәсіптік ҒЗТҚЖ өсуі. Ғылыми-зерттеу жобалары портфельдік матрицалар, бәсекелестік артықшылықтарды бағалау, өмірлік цикл негізінде іріктеле бастады. Сатып алушының қажеттіліктерін қанағаттандыруға баса назар аударылады.
1990-қазіргі уақытқа дейін	Төртінші	Ғалымдар мен зерттеушілер Өндірісшілер Маркетологтар Серіктестер мен тұтынушылар	Клиенттердің қажеттіліктері мен техникалық мүмкіндіктері бір мезгілде дамиды. Бұл бірлескен және өзара тәуелді оқыту процесі, оның аясында нақты қажеттіліктер технологиялық тұрғыдан жүзеге асырылатын тұжырымдамалар мен мүмкіндіктер аясында талданады және шешіледі.
Дереккөз: автор құрастырған			

Нельсон және Уинтер фирмасының эволюциялық теориясында [2], сондай-ақ құрылымдық – институционалдық тәсіл аясында [3] инновацияны микро деңгейде басқару фирмалардың инновациялық стратегияларына, олардың инвестицияларды зерттеулер мен әзірлемелерге, ал адами капиталды инновациялық тауарлар мен қызметтерге айналдыру қабілетіне байланысты екендігі көрсетілген.

Осылайша, қазіргі жағдайда кәсіпорынның инновациялық дамуы кезінде тұрақтылықты қамтамасыз ету басқарудың барлық деңгейлерін (стратегиялық, тактикалық, жедел) және оның функционалды бағыттарын (қаржы, кадрлар, маркетинг, персонал, логистика) қамтитын жүйені құрумен байланысты. Стратегиялық және инновациялық басқаруды интеграциялау үрдісі айқын, өйткені ұйымдар үшін тұрақты инновациялар нарықта жетістікке жетудің негізгі факторына айналады.

Стратегиялық өзгерістерді басқару кезеңін сипаттайтын стратегиялық менеджмент теорияларының эволюциясындағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің

ұйымдастырушылық дамуының қазіргі кәсіпкерлік субъектілерінің күнделікті өміріне инновациялар мен өзгерістерді енгізу қажеттілігін растайды. Жаңа мыңжылдық стратегиялық басқару теориясының, инновациялық басқару теориясының дамуын және олардың синтезін инновациялық дамуды басқару процесінің негізі ретінде анықтады (2-кесте).

ШОБ субъектілерінің инновациялық дамуын стратегиялық басқару (инновациялық дамуды басқару) стратегиялық менеджменттің бөлігі ретінде және басқару пәні, мақсаттары мен міндеттері бар жалпы менеджменттің ішкі жүйесі ретінде қарастырылады.

ШОБ субъектілерін инновациялық дамытуды стратегиялық басқару инновациялық, инвестициялық жобаларды жоспарлау және іске асыру мәселелерін шешуге арналған, ол ұйымдардың экономикалық қызметіндегі өзгерістерді алдын ала болжау, табыстың анықталған болашақ факторлары есебінен өмір сүру мен орнықты дамуды қамтамасыз ететін ірі ауқымды стратегиялық шешімдерді іздеу және енгізу процесімен байланысты.

Кесте 2 – Шағын және орта бизнес субъектілерін классикалық және инновациялық стратегиялық басқарудың салыстырмалы сипаттамасы

Элементтер	Классикалық стратегиялық басқару	Стратегиялық инновациялық басқару
1. Негізгі міндет	Шаруашылық жүргізуші субъектілердің ұзақ мерзімді өміршеңдігін, тұрақты бәсекелестік артықшылықтарын қалыптастыру	Өзгерістерге, икемділікке, шаруашылық жүргізуші субъектілердің өзгеруіне, өмірдің түрлі салаларына инновацияларды енгізуге, ұзақ мерзімді бәсекелестік артықшылықтарға жедел реакция
2. Менеджменттің шоғырлану объектісі	Ұйымнан тыс қарау, бәсекелестіктің жаңа мүмкіндіктерін іздеу, бақылау және қоршаған ортадағы өзгерістерге бейімделу	Ұйымның сыртқы және ішкі көрінісі, ресурстарды тиімді пайдалану жолдарын іздеу, бәсекелестікте жаңа мүмкіндіктер, ұйымды өзгерістерге бейімдеу
3. Табыстың негізгі факторлары	Саланың құрылымы, ондағы ұйымның позициясы, шаруашылық жүргізуші субъектілер арасында ресурстарды бөлу	Шаруашылық жүргізуші субъектілердің қосылған құндылығы (құны)
4. Табыс факторларының ерекшеліктері	Табыс факторларын қалыптастыру	Табыстың болашақ факторларын анықтау
5. Бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыру	Материалдық, адами, қаржылық және басқа ресурстарды оңтайландыру негізінде	Ең алдымен, адами ресурстарды және бірегей білімді, тәжірибені дамыту негізінде
6. Стратегиялық үрдіс	Кешенді талдау және ұзақ мерзімді экологиялық болжам, орталықтандырылған стратегиялық жоспарлау, «жоғарыдан» стратегияны енгізу»	Инновациялық даму негізінде стратегиялық қызметті өзін-өзі ұйымдастыру
7. Өндіріс үрдісі	Тауарларды (қызметтерді) өндірудің дәстүрлі процесі)	Инновациялық басқару тауарларды, қызметтерді өндірудің қолданыстағы дәстүрлі процесін басқарумен қатар жүзеге асырылады
8. Басқару жүйесін	Персонал, ақпараттық	Персонал, ақпараттық

құру негізі	қамтамасыз ету жүйесі, нарық	қамтамасыз ету жүйесі, нарық; жаңа функциялар және ұйымдық құрылымдар, рәсімдер, техника
9. Персоналды басқару тәсілі	Қызметкерлерге ұйымның негізі, оның басты құндылығы және әлауқат көзі ретінде қарау	Қызметкерлерге ұйымның негізі, оның басты құндылығы және әлауқат көзі ретінде қарау
10. Басқару тиімділігінің критерийлері	Ұйымның нарықтың жаңа сұраныстарына реакциясының уақтылығы мен дәлдігі	Технология, өнім
Дереккөз: автор құрастырған		

ШОБ субъектілерін инновациялық дамытуды стратегиялық басқарудың басты қағидаттары: капитал, тауарлар мен көрсетілетін қызметтер нарығындағы ахуалды тұрақты болжау, іс-қимылдарды жоспарлау және дағдарысты мән-жайларды алдын ала болжау; технологиялық артта қалудың алдын алу және оны болдырмау; инновацияларды барлық, атап айтқанда, шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің өзара байланысты салаларында жүйелі түрде іске асыру; адами капиталға, инновацияларға үздіксіз инвестициялау, бәсекелестік артықшылықтар алу болуға тиіс.

Инновациялық дамуды жүзеге асырудан нәтиже алу стратегиялық немесе инновациялық менеджменттің жиынтығынан нақты басқару құралдары мен құралдарын енгізуді талап етеді. Инновациялық басқару тауарлар мен қызметтерді өндірудің дәстүрлі процесін басқарумен қатар жүзеге асырылады.

Демек, ШОБ субъектілерінің инновациялық дамуын стратегиялық басқару – бұл стратегиялық және инновациялық даму мақсаттарына қол жеткізу, бәсекеге қабілеттілік пен бәсекелестік ұстанымдарды, қаржылық табыстылықты арттыру, қоршаған ортаның өзгеруін ескере отырып, инновациялық стратегияны құру және іске асыру мақсатында инновациялық негізде олардың негізгі қызмет салаларын басқару жүйесін іске асыру процесі.

Олардың жұмыс істеуі мен дамуына инновациялық тәсілді қолданатын кәсіпорындарды басқару жүйесі бірқатар мәселелерді шешуге арналған:

- тауарлар, қызметтер ассортиментін жүйелі түрде жаңарту;
- шағын пакеттік өндірістің икемділігі мен бейімділігін жоғары тиімділікпен, төмен шығындармен және жоғары жаппай өндіріс өнімділігімен үйлестіру;
- персоналдың еңбек өнімділігін арттыру және шығындардың барлық мүмкін түрлерін азайту арқылы өндірістік-өткізу қызметінің тиімділік деңгейін арттыру;
- бәсекелестік жағдайында шаруашылық жүргізуші субъектілердің дамуын қамтамасыз ету.

Осындай пайымдауларға сүйене отырып, ұйымдардың стратегиялық әрекеттері жаңа идеяларды іздеуді талап етеді, сондықтан олардың инновациялық белгілері бар. Шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің барлық салалары, басқару деңгейі белгілі бір түрде жаңа (инновациялық) шешімдерді қажет етеді. Инновациялық корпоративтік стратегия ұйымның базалық (дәстүрлі), сол сияқты жаңа бизнес-бағыттарының (құрылымдық бірліктер, бөлімшелер) инновацияларын енгізу арқасында дамудың белгіленген мақсаттарын алуға бағытталуы тиіс.

Кесте 3 – Инновациялық дамуды стратегиялық басқару негізінде кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру бағыттары

Белгісі	Бағыты
Ұйымдастыру құрылымын жетілдіру	Кәсіпорындардың негізінде инновациялық қызмет іске асырылатын инновациялық жоғары технологиялық стартаптарды құру, тиімділік енгізілген инновациялар саны арқылы айқындалады.
Басқару қызметінің	Шаруашылық жүргізуші субъектілерді дамытудың басым

тиімділігін арттыру	бағыттарын негіздеу негізінде инновациялық дамуды басқару жүйесін, инновациялық дамуға кедергілерді жою арқылы басқару жүйесін қалыптастыру, бұл кәсіпкерлік субъектілерінің ресурстарын қолдауды, жобаларды әзірлеуді және іске асыруды қамтамасыз етеді.
Инновацияларды бизнес-процестерге, ұйымның технологиялық тізбектеріне енгізу	Инновацияларға негізделген инновациялық даму, іске асырудың жалпы шығындары инновацияның басқа түрлеріне қарағанда біршама төмен, сонымен бірге экономикалық тиімділік жоғары.
Дереккөз: автор құрастырған	

Алынған зерттеу нәтижелерінің негізінде инновациялық даму мен инновациялық қызметке бағдарланған кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі бағыттары айқындалды және жүйелендірілді (3-кесте).

Демек, инновациялық дамуды басқару және кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру туралы келесі қорытынды жасауға болады:

- болашақта өз қызметін бірегей тауарлар жасау немесе тұтынушылардың қазіргі қажеттіліктерін қанағаттандыру немесе жаңаларын әзірлеу, арнайы корпоративтік (инновациялық) мәдениет және білім өндірісі үшін нарықтар қалыптастыру жағына бағдарлайтын кәсіпорындар табысты бәсекеге түсе алады. Мұның негізі инновациялық әлеуетті дамыту болып табылады;

- ШОБ субъектілері ұйымдық құрылымды неғұрлым икемді етіп өзгертуі және сыртқы ортаның өзгерістеріне қатысты жедел ден қою мен бейімдеу білігін әзірлеуі тиіс.

Әлемнің дамыған елдерінің жетекші кәсіпорындары мен ұйымдары жұмысының көп жылдық тәжірибесі олардың жетістіктері инновациялық басқарудың тұтас жүйесін әзірлеуге негізделгенін көрсетеді. Технологияларды дамыту бағыттары жалпы стратегиялық жоспарларға біріктірілетін, өсу саясаты перспективалы тауарларды ойлап табумен және олардың бизнес қызметінің жаңа салаларына енуімен байланысты болатын басқарудың инновациялық құрылымдарын (креативті қызметті басқаруды орталықсыздандырумен) қалыптастырудың басты маңызы бар. Басқарудың тиімді ұйымдастырушылық формаларын іздеу келесі жағдайларда жүреді:

- инновацияларды құратын және шаруашылық жүргізуші субъектілерді дамытудың ұзақ мерзімді мәселелерін шешетін құрылымдық бөлімшелерді бөлу және оқшаулау;

- құрылымдық бөлімшелердің қызметін біріктіру және үйлестіру тетігін құру;

- инновацияларды әзірлеу және енгізу үдерісіндегі функционалдық өзара іс-қимыл.

Стратегиялық басқару процесінің классикалық схемасы кәсіпорындардың инновациялық дамуы стратегиялық басқару құрылымына енгізілуі керек, бұл келесі компоненттерді қамтиды:

- шаруашылық жүргізуші субъектілерді инновациялық дамыту тұжырымдамасының негіз қалаушы қағидаттары;

- инновациялық даму және қоршаған ортаны талдау қағидаттары негізінде даму бағыттарын таңдау;

- шаруашылық жүргізуші субъектілерді дамытудың инновациялық стратегиясын қалыптастыру және таңдау, инновациялық стратегияны іске асыру және оны бағалау.

Осылайша, инновациялық дамуды стратегиялық басқарудың қазіргі заманғы тұжырымдамасы оны жүйелік тәсіл негізінде қойылған мақсаттарға қол жеткізу және кәсіпорындардың әртүрлі нысандары мен салаларында инновацияларды енгізу арқылы шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін қамтамасыз етуден тұруы керек, бұл қоршаған ортаның өзгеруіне тез жауап беруге, даму жолдарының нұсқаларын модельдеуге, нәтижелерді болжауға және дамудың оңтайлы траекториясын таңдауға мүмкіндік береді. Инновациялық дамуды стратегиялық басқару мәселелерін қоғамның жаңа әлеуметтік-экономикалық және мәдени құндылықтары контекстінде шаруашылық жүргізуші субъектілерді дамыту мақсаттарын

қоюды алдын ала айқындайтын инновациялық экономиканы қалыптастыру тұжырымдамасына сәйкес қарау керек.

Кәсіпорындардың инновациялық дамуын қамтамасыз ету стратегиялық басқару идеологиясын жаңа мазмұнмен толықтыруды қажет етеді. Осыған байланысты инновациялық принциптерге негізделген стратегиялық басқарудың келесі теориялық ережелерін бөліп көрсетуге болады: сыртқы ортамен өзара әрекеттесуде инновациялық стратегияны қалыптастыру; қызметтің барлық салаларында инновацияларды енгізу негізінде шаруашылық жүргізуші субъектілерді дамытудың мақсатты стратегиялық бағыттарын белгілеу; ұзақ мерзімді бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ету; шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық өсуіне инновациялық тәсілді қолдану және олардың нарықтағы стратегиялық позициясын болжау.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. В. Миллер. Менеджмент туралы білім, технологиялар және инновациялар.- 1999. - 335б.
2. Р.Р.Нельсон, С.Г.Уинтер. Экономикалық өзгерістің эволюциялық теориясы. -Гарвард университетінің баспасы, 1982. - 454б.
3. Б. Кориат, О. Вайнштейн. Инновациялар буынындағы ұйымдар, фирмалар және мекемелер.- Зерттеу саясаты, 2002. - 273-290б.

УДК 331.526

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖАСТАР ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ МЕН ОНЫ ЖАҚСARTУ ШАРАЛАРЫ

Купеева Асемгуль Ерназаровна

kupeyeva.assemgul@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Экономика факультетінің магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі –Байжолова Р.Ә.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: «Бүгінгі балалар мен жастар Қазақстанның еңбек нарығын 2050 жылға қарай анықтайтын болады. Болашақта елдің өркендеуі олардың бәсекеге қабілеттілігіне байланысты», - деп ел экономикасының дамуында жастар категориясының маңыздылығын ашып айтқан болатын [1].

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» № 285-V Заңына сәйкес, жастар деп Қазақстан Республикасының он төрт жастан жиырма тоғыз жас аралығындағы азаматтары анықталған. Ал жұмыспен қамтылған жастар ретінде – жасы жиырма тоғызға келмеген, орта білім беретін мектептердің, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, сондай-ақ жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының білім беретін оқу бағдарламаларын толық меңгерген және еңбек қызметімен айналысып жүрген Қазақстан Республикасының азаматтары анықталған [2].

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің деректеріне сәйкес, еңбек нарығында жұмыспен қамтылған жастардың саны 2020 жылы 2 031,5 мың.адамды құрады, яғни бұл жалпы еңбек нарығындағы жұмыспен қамтылған халықтың 23,2%-ын құрайды. Жастар сегменті Қазақстан Республикасының еңбек нарығы секілді теңгерімсіз күйде қалып отыр. Соңғы бес жылда еңбек нарығындағы жұмыс күшінің өсуі орын алғанымен, жастар жұмыс күшінің 7%-ға немесе 151,2 мың.адамға азайғанын байқауға болады (1 сурет).